Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / № 1(3)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

O‘ZBEKISTONDA TASHQI MEHNAT MIGRATSIYASINI TARTIBGA SOLISH TIZIMINING TARIXIY RIVOJLANISH BOSQICHLARI (1991–2025-YILLAR)

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

Ilmiy rahbar, Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Yunusova Shaxnoza Qobil qizi

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti magistranti
E-mail: yunusova_sh_q@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada 1991–2025-yillarda O‘zbekistonda tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish tizimining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari tarixiy jihatdan tadqiq etilgan. Mustaqillikning dastlabki yillarida tashqi mehnat migratsiyasining yuzaga kelishiga ta’sir ko‘rsatgan ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar, sohaning huquqiy asoslari hamda boshqaruv institutlarining faoliyati o‘rganilgan. Normativ-huquqiy hujjatlar, statistik ma’lumotlar va ilmiy adabiyotlarning qiyosiy tahlili asosida tashqi mehnat migratsiyasiga nisbatan davlat siyosatining o‘zgarish xususiyatlari ochib berilgan. Fuqarolarni xorijda ishga joylashtirishning markazlashgan tartibidan davlat va nodavlat tashkilotlari ishtirokidagi tashkiliy tizimga o‘tish jarayoni tahlil qilingan. Mehnat migrantlarini kasbiy tayyorlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, xorijdan qaytgan fuqarolarning bandligini ta’minlash mexanizmlarining rivojlanishiga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot natijasida tashqi mehnat migratsiyasini boshqarish tizimini tarixiy davrlashtirishga oid mualliflik yondashuvi ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, tashqi mehnat migratsiyasi, migratsiya siyosati, mehnat bozori, aholi bandligi, mehnat migrantlari, institutsional islohotlar, migratsiya geografiyasi, uyushgan migratsiya, ijtimoiy himoya, xususiy bandlik agentliklari, reintegratsiya.

ЭТАПЫ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ

Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / № 1(3)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ (1991–2025 ГОДЫ)

Аннотация. В статье исследуются процессы формирования и исторического развития системы регулирования внешней трудовой миграции в Узбекистане в 1991–2025 годах. Рассматриваются социально-экономические предпосылки возникновения внешней трудовой миграции в первые годы независимости, становление её правовых основ и деятельность государственных институтов. На основе сравнительного анализа нормативно-правовых актов, статистических данных и научной литературы раскрываются особенности изменения государственной миграционной политики. Анализируется переход от централизованного порядка трудоустройства граждан за рубежом к организационной системе с участием государственных и негосударственных структур. Особое внимание уделяется развитию механизмов профессиональной подготовки трудовых мигрантов, защиты их прав и интересов, обеспечения занятости граждан, вернувшихся из-за рубежа. По результатам исследования предложен авторский подход к исторической периодизации развития системы управления внешней трудовой миграцией.

Ключевые слова: Узбекистан, внешняя трудовая миграция, миграционная политика, рынок труда, занятость населения, трудовые мигранты, институциональные реформы, география миграции, организованная миграция, социальная защита, частные агентства занятости, реинтеграция.

STAGES IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE EXTERNAL LABOUR MIGRATION REGULATION SYSTEM IN UZBEKISTAN (1991–2025)

Abstract. This article examines the formation and historical development of Uzbekistan’s external labour migration regulation system between 1991 and 2025. It explores the socioeconomic conditions that contributed to external labour migration

during the early years of independence, the establishment of its legal foundations, and the activities of government institutions. Drawing on a comparative analysis of legislation, statistical data, and scholarly literature, the study identifies major changes in state migration policy. Particular attention is paid to the transition from a centralised overseas employment framework to a system involving both governmental and non-governmental organisations. The article also analyses the development of vocational training, mechanisms for protecting migrant workers' rights and interests, and employment support for returning migrants. Based on the findings, the study proposes an approach to the historical periodisation of external labour migration governance in Uzbekistan.

Keywords: Uzbekistan, external labour migration, migration policy, labour market, employment, migrant workers, institutional reforms, migration geography, organised migration, social protection, private employment agencies, reintegration.

Kirish. XX asrning so‘nggi o‘n yilligida sobiq Ittifoq hududida yuz bergan siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlar aholining hududiy harakatchanligi, bandlik shakllari hamda mehnat munosabatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Yagona xo‘jalik tizimining parchalanishi, respublikalar o‘rtasida ilgari mavjud bo‘lgan ishlab chiqarish aloqalarining uzilishi, mulkchilik munosabatlarining o‘zgarishi va milliy mehnat bozorlarining shakllanishi aholi migratsiyasining yangi ko‘rinishlarini yuzaga keltirdi. O‘zbekistonda ham mazkur jarayonlar mustaqil taraqqiyotning dastlabki bosqichidan boshlab aholining ish bilan ta’minlanishi, daromad manbalarining o‘zgarishi va xorijiy mamlakatlarda mehnat faoliyatini amalga oshirish imkoniyatlarining kengayishida namoyon bo‘ldi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgan davrda respublika mehnat resurslarining hududiy joylashuvi, aholining tabiiy o‘sish sur’atlari va ishlab chiqarish imkoniyatlari o‘rtasida muayyan nomutanosibliklar mavjud edi. Ayniqsa, aholi zich joylashgan qishloq hududlarida mehnatga layoqatli aholining bandligini ta’minlash murakkab ijtimoiy-

iqtisodiy masalalardan biri bo‘lib qoldi. Bozor munosabatlariga o‘tish jarayonida ayrim ishlab chiqarish korxonalarining faoliyati qisqarishi, qishloq xo‘jaligida mulkchilik va mehnatni tashkil etish shakllarining o‘zgarishi aholining muqobil daromad manbalarini izlashiga sabab bo‘ldi. Xorijda vaqtincha mehnat qilish asta-sekin oilalarning iqtisodiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi faoliyat shakliga aylandi.

Tashqi mehnat migratsiyasi ko‘lamining kengayishi davlat oldiga ushbu jarayonni tartibga solish, fuqarolarning xorijiy mamlakatlarda qonuniy mehnat faoliyatini amalga oshirishiga sharoit yaratish, ularning huquq va manfaatlarini himoyalash bilan bog‘liq vazifalarni qo‘ydi. Mustaqillik yillarida mazkur vazifalarni amalga oshirishga mas’ul tashkilotlarning vakolatlari, tashkiliy tuzilishi va faoliyat yo‘nalishlari bir necha bor o‘zgardi. Bunda davlatning migratsiya jarayonlariga munosabati mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, tashqi siyosatning ustuvor yo‘nalishlari va xalqaro mehnat bozoridagi o‘zgarishlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlandi.

Tadqiqotning maqsadi 1991–2025-yillarda O‘zbekistonda tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish tizimining shakllanishi, institutsional rivojlanishi va tarixiy bosqichlarini aniqlashdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zbekistonda tashqi mehnat migratsiyasining shakllanishi va rivojlanishi mahalliy hamda xorijiy tadqiqotchilar tomonidan tarix, iqtisodiyot, demografiya, sotsiologiya va huquqshunoslik fanlari doirasida o‘rganilgan. Mavjud ilmiy adabiyotlarda migratsiyaning yuzaga kelish sabablari, hududiy yo‘nalishlari, aholi bandligi va oilalar farovonligiga ta’siri, migrantlarning qabul qiluvchi mamlakatlardagi ijtimoiy-huquqiy holati kabi masalalar yetakchi o‘rin egallaydi.

M.Rahimov va F.Yoqubovning tadqiqotida O‘zbekistondan Rossiya Federatsiyasi, Koreya Respublikasi va Turkiyaga yo‘nalgan migratsiya oqimlari qiyosiy jihatdan o‘rganilgan. Mualliflar migratsiya geografiyasining shakllanishida tarixiy aloqalar, qabul qiluvchi mamlakatlardagi ishchi kuchiga bo‘lgan talab, transport imkoniyatlari va davlatlararo munosabatlarning ahamiyatiga e’tibor qaratganlar [1, 30–36-b.]. Mazkur tadqiqot O‘zbekiston tashqi mehnat migratsiyasining turli geografik yo‘nalishlaridagi

tashkiliy xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi.

K.A.Bondarenkoning tadqiqotida 1991–2019-yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida yuz bergan o‘zgarishlar tashqi mehnat migratsiyasining rivojlanish jarayonlari bilan bog‘liqlikda tahlil etilgan. Muallif migratsiyaning kengayishida oilaviy munosabatlar, mahalliy hamjamiyat va xorijda shakllangan migrantlar tarmoqlarining ta’sirini o‘rgangan [2, 273–284-b.]. Ushbu yondashuv tashqi mehnat migratsiyasining davlat tomonidan belgilangan rasmiy tartiblardan tashqarida ham rivojlanganligini tushunishda muhimdir.

G.B.Azamatovaning ilmiy izlanishlarida O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida xotin-qizlar mehnat migratsiyasi bilan bog‘liq muammolar, xorijda ishlayotgan fuqarolarni qo‘llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy himoyasini ta’minlash sohasidagi islohotlar yoritilgan [3, 8–10-b.]. Mazkur tadqiqotlar migratsiya siyosatidagi o‘zgarishlarni aholining alohida ijtimoiy guruhlari misolida o‘rganish imkonini beradi.

Mavjud ilmiy ishlarda tashqi mehnat migratsiyasi rivojlanishining iqtisodiy, demografik va ijtimoiy omillari keng tahlil qilingan. Biroq migratsiyani tartibga soluvchi davlat institutlarining 1991–2025-yillardagi faoliyatini huquqiy hujjatlarning tarixiy tahrirlari asosida izchil qiyoslash, ularning vakolatlarida kuzatilgan o‘zgarishlarni tizimlashtirish va shu asosda migratsiya siyosatining tarixiy bosqichlarini belgilash masalasi alohida tadqiqotni talab etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini tarixiylik, xolislik, tizimlilik va ilmiy dalillarga tayanish tamoyillari tashkil etdi. Tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish tizimining shakllanishi va rivojlanishi tarixiy-xronologik, muammoviy-xronologik, qiyosiy-tarixiy hamda institutsional tahlil usullari yordamida o‘rganildi.

Tahlil va natijalar. Tashqi mehnat migratsiyasining shakllanishi va dastlabki huquqiy asoslarining yaratilishi (1991–2002-yillar). O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan keyingi dastlabki yillarda respublika aholisi migratsiyasining tarkibi va yo‘nalishlarida jiddiy o‘zgarishlar kuzatildi. 1990-yillarning birinchi yarmida sobiq

ittifoqdosh respublikalar o‘rtasidagi migratsiya jarayonlarida doimiy yashash joyini o‘zgartirish bilan bog‘liq ko‘chishlar sezilarli o‘rin egallagan bo‘lsa, o‘n yillikning ikkinchi yarmidan boshlab xorijga vaqtincha ishlash maqsadida chiqish holatlari kengaya boshladi.

Rossiya Federatsiyasi O‘zbekiston fuqarolarining tashqi mehnat migratsiyasi yo‘nalishlari orasida muhim o‘rin egalladi. Bunga sobiq Ittifoq davrida shakllangan madaniy va iqtisodiy aloqalar, rus tilidan foydalanish imkoniyati, transport qatnovining mavjudligi va Rossiya mehnat bozorida xorijiy ishchi kuchiga bo‘lgan talab ta’sir ko‘rsatdi [1, 30–31-b.].

Mustaqillikning dastlabki davrida tashqi mehnat migratsiyasi jarayonlarining yangi shakllari vujudga kelishi davlat boshqaruvi tizimi oldiga xorijda mehnat qilishning huquqiy asoslarini yaratish vazifasini qo‘ydi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 19-oktabrdagi 408-son qarori ushbu yo‘nalishdagi muhim huquqiy hujjatlardan biri bo‘ldi. Qarorning dastlabki tahririda O‘zbekiston fuqarolarining chet eldagi kasb faoliyati hamda respublikaga xorijiy ishchi kuchini jalb qilish tartibiga oid nizomlar tasdiqlandi [4].

Mazkur hujjatning tarixiy ahamiyati shundaki, unda mehnat resurslarining davlat chegaralaridan tashqaridagi harakatini milliy qonunchilik doirasida tartibga solish mexanizmlari belgilandi. Fuqarolarning xorijda kasbiy faoliyat olib borishiga oid ruxsat berish tartibining joriy qilinishi davlatning mehnat migratsiyasi jarayonlarini nazorat ostiga olishga intilganligini ko‘rsatadi.

Bunday boshqaruv yondashuvi o‘tish davrining siyosiy va iqtisodiy sharoitlariga xos edi. Mustaqil davlatning mehnat bozori shakllanayotgan, xorijiy mamlakatlar bilan bandlik sohasidagi hamkorlikning huquqiy asoslari rivojlanayotgan bir vaqtda fuqarolarning xorijiy mehnat bozorlaridagi ishtirokini davlat tashkilotlari orqali muvofiqlashtirish ustuvor ahamiyat kasb etdi.

Ayni paytda tashqi mehnat migratsiyasining amaliy rivojlanish jarayonlari davlat tomonidan belgilangan rasmiy tartiblardan kengroq ijtimoiy mazmunga ega edi. Xorijda

ish topishda qarindoshlik, tanish-bilishchilik va avvalroq migratsiyada ishtirok etgan fuqarolarning ko‘magiga tayanish amaliyoti rivojlana boshladi. Keyinchalik bunday aloqalar migrantlarning xorijiy mamlakatlarda joylashishi va ish topishiga ko‘maklashuvchi norasmiy ijtimoiy tarmoqlarning shakllanishiga olib keldi [2].

Mazkur davrning asosiy xususiyati tashqi mehnat migratsiyasining mustaqil ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida shakllanishi bilan bir vaqtda uni tartibga solishning dastlabki milliy huquqiy mexanizmlari yaratilganligida namoyon bo‘ldi.

Tashqi mehnat migratsiyasini boshqarishning markazlashgan institutsional tizimi (2003–2016-yillar). XXI asr boshlariga kelib O‘zbekiston fuqarolarining xorijda mehnat qilishi mamlakat aholisining bandligi va oilalarning iqtisodiy hayotiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillardan biriga aylandi. Mehnat migratsiyasi oqimlarining kengayishi sohani boshqarishga mas’ul ixtisoslashgan davlat tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirdi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 12-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining chet ellardagi mehnat faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 505-son qarori tashqi mehnat migratsiyasini boshqarish tizimining rivojlanishida muhim bosqich bo‘ldi. Ushbu qaror bilan Tashqi mehnat migratsiyasi masalalari agentligining tashkiliy tuzilmasi va faoliyatiga oid nizom tasdiqlandi [5, 2–3-ilovalar].

Qarorning dastlabki tahririda fuqarolarning xususiy mehnat shartnomalari asosida xorijda ishlash uchun chiqishi Agentlik tomonidan beriladigan tegishli ruxsatnomalar bilan bog‘langan edi. Fuqarolarning xorijga chiqish hujjatlarini rasmiylashtirishda ichki ishlar organlari ham ishtirok etgan [5, 1-ilova].

2003-yilda belgilangan tartibdan ko‘rinadiki, xorijda mehnat faoliyatini tashkil etish bir necha davlat idoralarining o‘zaro hamkorligiga asoslangan. Agentlik xorijda ishga joylashtirish va mehnat faoliyatiga doir ruxsatnomalarni rasmiylashtirishda markaziy o‘rin egallagan bo‘lsa, boshqa vakolatli tashkilotlar fuqarolarning mamlakat tashqarisiga chiqishi bilan bog‘liq ma’muriy jarayonlarni amalga oshirgan.

Mehnat migratsiyasi ko‘lami kengayib borishi uning miqdoriy ko‘rsatkichlarini aniqlash va migratsiyada ishtirok etayotgan fuqarolarni hisobga olish masalasini ham kun tartibiga olib chiqdi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007-yil 15-maydagi 97-son qarori bilan xorijga ishlash maqsadida ketayotgan fuqarolarni hisobga olish tizimini takomillashtirish choralari belgilandi. Mazkur hujjatda turli idoralar ma’lumotlarini birlashtirish va mehnat emigratsiyasini uy xo‘jaliklari darajasida o‘rganish uchun tashkiliy asoslar yaratildi [6].

2007-yilgi qarorning qabul qilinishi tashqi mehnat migratsiyasi davlat boshqaruvida alohida statistik kuzatuvni talab qiluvchi jarayonga aylanganligini ko‘rsatadi. Migratsiya jarayonlarini hisobga olish uchun maxsus metodik vositalarning ishlab chiqilishi uning miqyosini baholash, bandlik siyosatini shakllantirish va xorijda mehnat qilayotgan fuqarolarning holatini o‘rganishga xizmat qilishi ko‘zda tutilgan edi.

O‘rganilayotgan davrda O‘zbekiston tashqi mehnat migratsiyasining turli yo‘nalishlarida bir-biridan farqli tashkiliy shakllar vujudga keldi. Rossiya Federatsiyasiga mehnat migratsiyasi tarixiy aloqalar va migrantlarning mustaqil ravishda ish topish amaliyoti bilan bog‘liq holda kengaygan bo‘lsa, Koreya Respublikasiga mehnat migratsiyasida hukumatlararo hamkorlik, nomzodlarni saralash va kasbiy talablarga javob berish mexanizmlari muhim o‘rin tutdi.

M.Rahimov va F.Yoqubov keltirgan ma’lumotlarga ko‘ra, 2010-yilda Koreya Respublikasida mehnat qilgan O‘zbekiston fuqarolari soni 4 506 nafarni tashkil etgan. 2010–2018-yillar oralig‘ida ushbu ko‘rsatkich qariyb besh baravar oshgan [1, 36-b.].

Koreya Respublikasiga yo‘nalgan tashqi mehnat migratsiyasi tajribasi xorijga ishchi kuchini yuborishda mehnat bozorining talablarini hisobga olish, nomzodlarning til bilish darajasi va kasbiy tayyorgarligini tekshirish kabi mexanizmlarning ahamiyatini ko‘rsatdi. Mazkur tajriba keyingi yillarda tashqi mehnat migratsiyasini uyushgan holda tashkil etish tizimini kengaytirish uchun muhim tarixiy asoslardan biri bo‘ldi.

2003–2016-yillardagi migratsiya boshqaruvi tizimida davlat tashkilotlarining ustuvor mavqeyi saqlanib qoldi. Shu bilan birga, fuqarolarning mustaqil ravishda xorijiy

mehnat bozorlariga chiqishi va migrantlar o‘rtasida norasmiy ijtimoiy aloqalarning kengayishi tashqi mehnat migratsiyasining amaldagi ko‘lami bilan rasmiy boshqaruv mexanizmlari o‘rtasidagi tafovutlarni yuzaga chiqardi.

Tashqi mehnat migratsiyasi tizimining liberallashuvi va ijtimoiy himoya mexanizmlarining rivojlanishi (2017–2023-yillar). 2016-yil oxiridan O‘zbekistonda boshlangan siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar tashqi mehnat migratsiyasini boshqarish tizimiga ham ta’sir ko‘rsatdi. Aholi bandligini ta’minlashga doir davlat siyosatida xorijiy mehnat bozorlarining imkoniyatlaridan foydalanish, mehnat migrantlari bilan bevosita muloqot o‘rnatish va ularning huquqiy himoyasini kuchaytirishga e’tibor ortdi.

2017-yilda bandlik va mehnat munosabatlari sohasida amalga oshirilgan tashkiliy o‘zgarishlar tashqi mehnat migratsiyasini boshqarishga mas’ul tashkilotlarning faoliyatida ham o‘z aksini topdi. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 8-sentabrdagi 703-son qarori bilan hukumatning sohaga oid bir qator hujjatlariga o‘zgartirishlar kiritildi. Tashqi mehnat migratsiyasi bo‘yicha agentlikning xorijiy mamlakatlardagi vakolatxonalari faoliyatini tashkil etish bilan bog‘liq huquqiy mexanizmlar takomillashtirildi [7].

Tashqi mehnat migratsiyasi tizimidagi jiddiy institutsional o‘zgarishlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyuldagi PQ-3839-son qarori bilan bog‘liq bo‘ldi. Mazkur hujjat tashqi mehnat migratsiyasining tashkiliy shakllarini kengaytirish, xorijda mehnat qilayotgan fuqarolarning huquqlarini himoya qilish va mamlakatga qaytgan migrantlarning bandligini ta’minlashga qaratilgan edi [8].

Qarorga muvofiq, 2018-yil 1-sentabrdan belgilangan tartibda litsenziya olgan nodavlat tashkilotlarning O‘zbekiston fuqarolarini xorijda ishga joylashtirish faoliyati bilan shug‘ullanishiga imkoniyat yaratildi. Bu o‘zgarish tashqi mehnat migratsiyasi sohasidagi davlat vositachiligining ustuvor mavqeyini qayta ko‘rib chiqishga olib keldi. Xorijda ishga joylashtirish bilan bog‘liq xizmatlar bozorida yangi ishtirokchilarning paydo bo‘lishi migratsiya tizimining tashkiliy jihatdan murakkablashuvi va

diversifikatsiyalashuviga zamin yaratdi.

Shuningdek, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi huzurida xorijda ishlayotgan fuqarolarni qo‘llab-quvvatlash va ularning manfaatlarini himoya qilishga ixtisoslashgan jamg‘arma tashkil etildi. Jamg‘armani shakllantirish uchun davlat budjetidan 200 milliard so‘m miqdorida bir martalik beg‘araz moliyaviy yordam ajratilishi belgilandi [8, 2–3-bandlar].

Jamg‘armaning tashkil etilishi tashqi mehnat migratsiyasi siyosatida sifat jihatidan yangi yo‘nalishning shakllanganligini ko‘rsatadi. Avvalgi davrda davlat tashkilotlarining faoliyatida migratsiya jarayonlarini hisobga olish, ruxsatnomalar rasmiylashtirish va fuqarolarni xorijga yuborish vazifalari ustuvor bo‘lgan bo‘lsa, yangi mexanizmlar migrantlarning xorijda duch kelishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy va huquqiy muammolarini hal etish imkoniyatlarini kengaytirdi.

O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 16-oktabrda qabul qilingan “Xususiy bandlik agentliklari to‘g‘risida”gi O‘RQ-501-son Qonuni mehnat bozorida nodavlat vositachilik xizmatlarining huquqiy asoslarini mustahkamladi [9]. Qonun bilan xususiy bandlik agentliklarining huquqiy maqomi, faoliyat yo‘nalishlari, xizmat ko‘rsatish tartibi hamda javobgarligi belgilandi.

Xususiy bandlik agentliklarining faoliyat yuritishiga imkoniyat yaratilishi davlatning tashqi mehnat migratsiyasidagi ishtirok shakllarini o‘zgartirdi. Davlat organlari bevosita ishga joylashtirish bilan bir qatorda ushbu sohada faoliyat yurituvchi nodavlat tashkilotlar uchun huquqiy talablarni belgilash va ularning faoliyatini nazorat qilish vazifalarini ham bajara boshladi.

Nodavlat vositachilik xizmatlarining rivojlanishi bilan birga, fuqarolarning manfaatlarini himoyalash, ishga joylashtirish bo‘yicha shartnomaviy majburiyatlarning bajarilishini ta’minlash va noqonuniy vositachilikning oldini olish masalalari dolzarbligicha qoldi. Bu holat migratsiya xizmatlari bozorini liberallashtirish jarayoni samarali huquqiy nazorat mexanizmlari bilan uyg‘unlashtirilishi zarurligini ko‘rsatadi.

2020-yilda COVID-19 pandemiyasining tarqalishi xalqaro mehnat migratsiyasi

tizimida jiddiy muammolarni yuzaga keltirdi. Davlatlar o‘rtasidagi qatnovlarning cheklanishi, ayrim ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarida faoliyatning vaqtincha to‘xtatilishi, xorijiy mamlakatlardagi migrantlarning ish o‘rinlarini yo‘qotishi kabi holatlar mehnat migrantlarini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning ahamiyatini oshirdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 15-sentabrdagi “Xavfsiz, tartibli va qonuniy mehnat migratsiyasi tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4829-son qarori mazkur tarixiy sharoitda qabul qilindi. Qarorda xorijda ishlash istagida bo‘lgan fuqarolarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, xorijiy ish beruvchilar bilan aloqalarni rivojlantirish, migrantlarga huquqiy yordam ko‘rsatish va boshqa tashkiliy vazifalar belgilandi [10].

2021-yil 1-yanvardan boshlab uyushgan mehnat migratsiyasi orqali xorijga yuboriladigan shaxslarni oldindan kasb-hunarga o‘qitish tartibi joriy etildi. Xorijiy ish beruvchilarning malaka talablariga javob beradigan fuqarolar bundan mustasno etib belgilandi [10, 6-band].

Mazkur tartibning tarixiy ahamiyati fuqarolarni xorijiy mehnat bozorlariga tayyorlashning migratsiya boshqaruvi tizimidagi mustaqil yo‘nalishga aylanganligida namoyon bo‘ldi. Xorijda ishlash imkoniyatlarini kengaytirish bilan bir qatorda migrantlarning kasbiy salohiyatini oshirish, ularning malakasiga mos ish o‘rinlarini izlash va xalqaro mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta’minlash davlat siyosatining muhim vazifalaridan biriga aylandi.

2017–2023-yillarda amalga oshirilgan islohotlar tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish tizimining mazmunan kengayishiga olib keldi. Xorijiy ish beruvchilar bilan hamkorlik qilish, fuqarolarni kasbiy tayyorlash, nodavlat bandlik xizmatlarini rivojlantirish va migrantlarning huquqiy himoyasini ta’minlash sohadagi institutsional o‘zgarishlarning asosiy yo‘nalishlarini tashkil etdi.

Tashqi mehnat migratsiyasini boshqarishning yangi institutsional tizimiga o‘tish (2024–2025-yillar). 2024-yildan boshlab O‘zbekistonda tashqi mehnat

migratsiyasini boshqarish tizimini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar yangi bosqichga ko‘tarildi. Ushbu davrning o‘ziga xos jihati mehnat migratsiyasini tartibga solish bilan bog‘liq vazifalarning davlat boshqaruvi tizimida qayta taqsimlanishi, migrantlarni manzilli qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining kengayishi va xorijiy mehnat bozorlariga chiqish imkoniyatlarini diversifikatsiyalashda namoyon bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-apreldagi PF-59-son Farmoni mehnat migratsiyasi jarayonlarini takomillashtirish va xorijda vaqtincha ishlayotgan fuqarolarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan muhim huquqiy hujjatlardan biri bo‘ldi. Farmon bilan 2024-yil 1-iyundan “Xorijda ish” elektron dasturiy majmuasida ro‘yxatdan o‘tgan hamda uyushgan mehnat migratsiyasi orqali xorijga ketayotgan fuqarolarga bir qator moliyaviy imtiyozlar berilishi belgilandi [11].

Xususan, kasbiy malaka va xorijiy tillar bo‘yicha imtihon topshirish bilan bog‘liq xarajatlarni qoplash uchun bazaviy hisoblash miqdorining uch baravarigacha, ishchi vizasini rasmiylashtirish uchun besh baravarigacha hamda yo‘l chiptasini xarid qilish uchun ikki baravarigacha kompensatsiya to‘lash mexanizmlari nazarda tutildi [11, 3-band].

Ushbu tartibning joriy etilishi tashqi mehnat migratsiyasi bilan bog‘liq xarajatlarning ma’lum qismini davlat tomonidan qoplash orqali fuqarolarning xorijiy mehnat bozorlariga qonuniy chiqish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan edi. Bunda migratsiya siyosatining moliyaviy vositalardan foydalanishga asoslangan yangi jihatlari namoyon bo‘ldi.

Tashqi mehnat migratsiyasini boshqarish tizimidagi eng muhim tashkiliy o‘zgarishlardan biri O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 17-oktabrdagi PF-162-son Farmoni asosida amalga oshirildi. Farmonga muvofiq, Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi huzuridagi Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi faoliyati tugatilib, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Migratsiya agentligi tashkil etildi. Shuningdek, avvalgi jamg‘arma negizida Migratsiya jamg‘armasi shakllantirildi [12].

Yangi tashkil etilgan Migratsiya agentligiga tashqi mehnat migratsiyasi sohasida

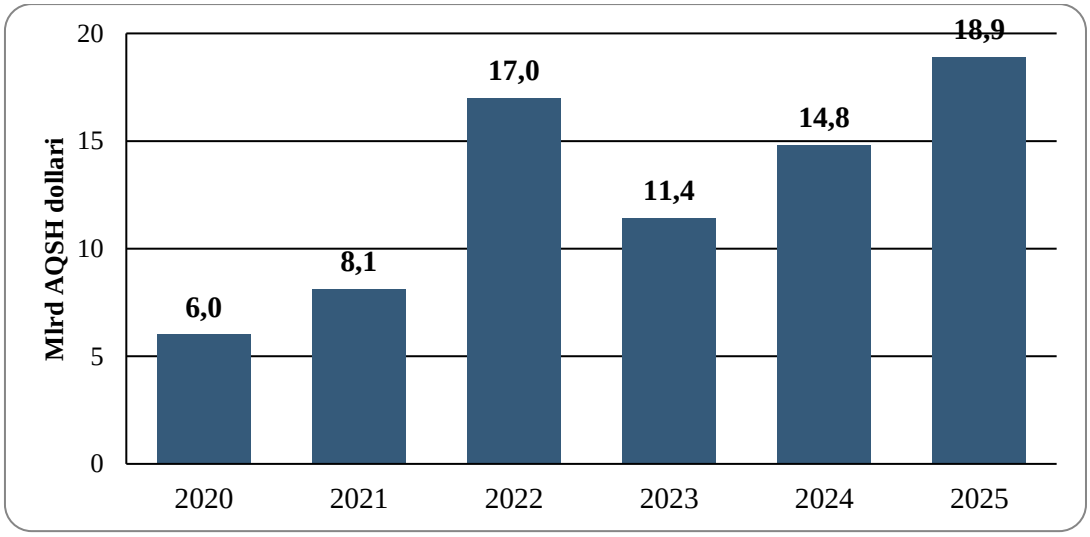
davlat siyosatini amalga oshirish, tegishli tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish hamda davlat xizmatlarini ko‘rsatish vazifalari yuklatildi. Agentlikning Vazirlar Mahkamasi va Migratsiya bo‘yicha respublika komissiyasiga bevosita hisobdorligi belgilandi [12, 3-band].

2003 va 2024-yillarda shakllantirilgan migratsiya boshqaruvi institutlarining huquqiy maqomini qiyoslash ushbu sohada davlat boshqaruvi yondashuvining qanday o‘zgarganligini ko‘rsatadi. 2003-yilda Tashqi mehnat migratsiyasi masalalari agentligi tegishli vazirlik huzurida faoliyat yurituvchi ixtisoslashgan tashkilot sifatida belgilangan edi. 2024-yilda Migratsiya agentligining bevosita Vazirlar Mahkamasi huzurida tashkil etilishi tashqi mehnat migratsiyasi masalalarini idoralararo muvofiqlashtirishning yangi tashkiliy shaklini yuzaga keltirdi.

2025-yilda ushbu institutsional islohotlar doirasida xorijiy ish beruvchilar bilan hamkorlikni rivojlantirish va fuqarolarni xalqaro mehnat bozorlari talablariga muvofiq tayyorlash ishlari davom ettirildi. Migratsiya agentligining 2025-yil 30-dekabrdagi rasmiy axborotida Fransiya, Quvayt, Shvetsiya, Italiya, Serbiya va Belgiya bilan migratsiya sohasidagi hukumatlararo hamda idoralararo kelishuvlar imzolanganligi, 33 ta mamlakatdagi 224 ta ish beruvchi bilan hamkorlik shartnomalari tuzilganligi qayd etilgan [13]. Ushbu ma’lumotlar O‘zbekiston tashqi mehnat migratsiyasi geografiyasini kengaytirishga qaratilgan siyosatning institutsional asoslari rivojlanganligini ko‘rsatadi. Rossiya Federatsiyasi va Qozog‘iston kabi an’anaviy mehnat migratsiyasi yo‘nalishlari bilan bir qatorda Yevropa hamda Osiyo davlatlari bilan hamkorlikning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari kengaytirildi.

Biroq xorijiy mamlakatlar bilan imzolangan shartnomalar va kelishuvlar sonini amalda ishga joylashtirilgan fuqarolar soniga tenglashtirish ilmiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi. Mazkur ko‘rsatkichlar tashqi mehnat migratsiyasini diversifikatsiyalash uchun yaratilgan tashkiliy imkoniyatlarni ifodalaydi. Ularning amaliy samaradorligini baholashda ishga joylashtirilgan fuqarolar soni, mehnat shartnomalarining bajarilishi, ish haqi va mehnat sharoitlari hamda migrantlarning ijtimoiy himoyasi bilan bog‘liq

ma’lumotlar alohida o‘rganilishi lozim. Mustaqillik yillarida tashqi mehnat migratsiyasining O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi o‘rni kengayib bordi. Xorijda mehnat qilayotgan fuqarolarning mamlakatga yuborayotgan pul mablag‘lari uy xo‘jaliklari daromadlarini shakllantirish, oilalarning iste’mol ehtiyojlarini qondirish va mamlakat ichki valyuta bozoriga ta’sir ko‘rsatuvchi omillardan biriga aylandi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2026-yil mart oyida e’lon qilingan xalqaro migratsiya va jismoniy shaxslarning valyuta operatsiyalariga oid hisobotida 2020–2025-yillardagi xalqaro pul o‘tkazmalari dinamikasi keltirilgan.

1-rasm. O‘zbekistonga kelib tushgan xalqaro pul o‘tkazmalari dinamikasi (2020–2025-yillar).

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2026-yil mart.

2020–2025-yillar davomida xalqaro pul o‘tkazmalari hajmi sezilarli o‘zgarganligini ko‘rsatadi. Jumladan, 2020-yilda mazkur ko‘rsatkich 6 milliard AQSH dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilda 18,9 milliard AQSH dollariga yetgan. Ushbu davrda xalqaro pul o‘tkazmalari hajmi 3,15 baravar oshgan.

Ayni paytda 2022-yilda pul o‘tkazmalari hajmining keskin ortishi va 2023-yilda kamayishi xalqaro moliyaviy oqimlarning tashqi iqtisodiy omillarga sezgirligini ko‘rsatadi. Bu o‘zgarishlarni faqat mehnat migrantlari sonidagi o‘sish yoki kamayish bilan izohlash yetarli asosga ega emas. Qabul qiluvchi mamlakatlardagi iqtisodiy vaziyat,

valyuta kurslarining o‘zgarishi va jismoniy shaxslarning moliyaviy operatsiyalari ham pul o‘tkazmalari hajmiga ta’sir ko‘rsatadi. Tarixiy tadqiqotlarda pul o‘tkazmalari hajmidan tashqi mehnat migratsiyasining iqtisodiy ahamiyatini ifodalovchi bilvosita ko‘rsatkich sifatida foydalanish mumkin. Biroq u migrantlarning aniq sonini yoki uyushgan mehnat migratsiyasi tizimining samaradorligini bevosita ifodalamaydi. Xalqaro migratsiya tashkilotining O‘zbekistonga oid hisobotlarida ham migratsiya ko‘rsatkichlarini shakllantirishda turli manbalardan foydalanish va ularning metodologik xususiyatlarini hisobga olish zarurligi ko‘rsatilgan [15]. Shu jihatdan tashqi mehnat migratsiyasi tarixini o‘rganishda rasmiy bandlik statistikasi, migratsiya tashkilotlarining hisobotlari, xalqaro moliyaviy ma’lumotlar va qabul qiluvchi davlatlarning statistik ko‘rsatkichlarini o‘zaro qiyoslash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. 1991–2025-yillarda O‘zbekistonda tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish tizimining shakllanishi mamlakatda yuz bergan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan uzviy bog‘liq holda kechdi. Mustaqillikning dastlabki yillarida yangi milliy mehnat bozorining shakllanishi, aholi bandligi bilan bog‘liq muammolar va xorijiy mamlakatlardagi ishchi kuchiga bo‘lgan talab tashqi mehnat migratsiyasining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatdi. Mazkur jarayonlarni tartibga solish uchun milliy qonunchilik va ixtisoslashgan davlat institutlari bosqichma-bosqich shakllantirildi.

2003–2016-yillarda tashqi mehnat migratsiyasini boshqarishning markazlashgan tizimi mustahkamlandi. Fuqarolarni xorijda ishga joylashtirish, ruxsatnomalar rasmiylashtirish va migrantlarni statistik hisobga olish davlat tashkilotlari faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini tashkil etdi. Biroq migratsiyaning amaldagi rivojlanishida norasmiy ijtimoiy tarmoqlar va fuqarolarning mustaqil ravishda xorijda ish topish amaliyoti ham muhim o‘rin egalladi.

2017-yildan boshlab tashqi mehnat migratsiyasi sohasida amalga oshirilgan islohotlar davlat boshqaruvi tizimining vazifalarini kengaytirdi. Nodavlat bandlik xizmatlarining rivojlanishi, migrantlarning huquqlarini himoya qilishga ixtisoslashgan moliyaviy mexanizmlarning shakllanishi va xorijga ketayotgan fuqarolarni kasbiy

tayyorlash tizimining joriy etilishi ushbu davrning asosiy institutsional xususiyatlarini belgiladi.

2024–2025-yillarda migratsiyani boshqarish institutlarining qayta tashkil etilishi sohadagi idoralararo muvofiqlashtirish mexanizmlarining rivojlanishiga asos yaratdi. Xorijiy mamlakatlar bilan bandlik sohasidagi hamkorlik geografiyasining kengayishi, migrantlarga moliyaviy yordam ko‘rsatish va xalqaro mehnat bozorlari uchun malakali kadrlar tayyorlashga yo‘naltirilgan tadbirlar tashqi mehnat migratsiyasi siyosatining yangi yo‘nalishlarini shakllantirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rakhimov M., Yokubov F. Uzbekistan External Migration: Key Trends and Directions // Eurasian Research Journal. – 2022. – Vol. 4. – No. 1. – P. 27–47. DOI: https://doi.org/10.53277/2519-2442-2022.1-02.

2. Bondarenko K.A. Labor Migration From Uzbekistan: a Family and Community Promoted Big Bang // Regional Research of Russia. – 2021. – Vol. 11. – No. 2. – P. 273–284. DOI: https://doi.org/10.1134/S2079970521020039.

3. Azamatova G. O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida xotin-qizlar mehnat migratsiyasi borasida olib borilayotgan islohotlar // O‘zMU xabarlari. – Toshkent, 2024. – № 1/3. – B. 8–10. – URL: https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/10297/27530/6746c6106d1de___1.%20Tarix.pdf.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 19-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining chet eldagi hamda xorijiy fuqarolarning respublikadagi kasb faoliyati to‘g‘risida”gi 408-son qarori. Dastlabki tahrir // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-433225.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 12-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining chet ellardagi mehnat faoliyatini tashkil

etishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 505-son qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-246880.

6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007-yil 15-maydagi “Mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun chet ellarga ketayotgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarini hisobga olishni takomillashtirish to‘g‘risida”gi 97-son qarori // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. – 2007. – № 19–20. – 197-modda. – URL: https://lex.uz/docs/-1202812.

7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 8-sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi 703-son qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-3347452.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasining tashqi mehnat migratsiya tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3839-son qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-3811317.

9. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 16-oktabrdagi “Xususiy bandlik agentliklari to‘g‘risida”gi O‘RQ-501-son Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – 17.10.2018. – 03/18/501/2056-son. – URL: https://lex.uz/docs/-3992869.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 15-sentabrdagi “Xavfsiz, tartibli va qonuniy mehnat migratsiyasi tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4829-son qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-4997972.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-apreldagi “Mehnat migratsiyasi jarayonlarini takomillashtirish hamda xorijda vaqtincha mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar

to‘g‘risida”gi PF-59-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-6868721.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 17-oktabrdagi “Migratsiya jarayonlarini boshqarish tizimini isloh qilish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-162-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-7170458.

13. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Migratsiya agentligi. 2025-yilning oktabr–dekabr oylarida qonunchilik hujjatlari va topshiriqlar ijrosi bo‘yicha amalga oshirilgan ishlar yuzasidan brifing. – 2025-yil 30-dekabr. – URL: https://gov.uz/oz/migration/news/view/115557.

14. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Review of International Migration and Foreign Exchange Operations of Individuals. – Tashkent, March 2026. – Diagram 4. – URL: https://cbu.uz/upload/iblock/367/m44ddiv5ibi0qck9n5kadrpxofebimzi/2.-Sharh-migratsiya-ENG.pdf.

15. International Organization for Migration. Uzbekistan: Migration Situation Report. Quarterly Compilation (October–December 2025). – URL: https://dtm.iom.int/reports/uzbekistan-migration-situation-report-quarterly-compilation-october-december-2025.